

Szabó Réka

SZÉCHENYI, LIBERÁLIS VAGY KONZERVATÍV?

AVAGY TARTOZIK-E GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN EZEN IRÁNYZATOK BÁRMELYIKÉHEZ IS EGYÉRTELMŰEN

Ezen írásomban azt az állítást igyekszem körül járni, miszerint az igazság valahol a kettő között keresendő kitérve a közte és kortársai közti különbségekre a *Hitel* és *A' Kelet Népe* című munkáin keresztül, azok ideológiai lenyomatát figyelembe véve igyekszem képet adni a gróf gondolkodásbeli változásáról, fejlődéséről a kérdés tekintetében, s igyekszem megválaszolni azt.

FELHASZNÁLT IDEOLÓGIA FOGALMAK

A liberalizmus esetében ideértjük a feudalizmus elvetését, annak társadalmának megváltoztatására való törekvést, a jogi privilégiumok elvetését, a jogegyenlőség követelményét, a szabad gazdaságot és tulajdonjogot, a politikai szabadságok elismerését, a hatalommegosztás követelményét, a természetjogok normativitását, a joguralmat, az individuum szerepét, a negatív szabadság hangsúlyosságát, valamint fontos kiemelni, hogy habitusát tekintve egyre radikalizálódóbb irányzat a XIX. század folyamán (Bihari 2013). Figyelembe véve, hogy hazai formájában tagadhatatlan az ébredő nacionalizmus hatása az irányzatokra, főként nemzeti liberalizmusról beszélünk vagy másik nevén magyar liberális nacionalizmusról (Gergely 2019), amit sokan a XVIII. századi felvilágosodás folytatásaként értelmeznek (Pesti 1999). Az ilyesféle nacionalista vonások főként olyan sajátosságokban mutatkoztak meg, minthogy az irányzatot főként nemesek képviselik, szemben a nyugati példákkal, ahol inkább polgári bázisú nézetként értelmezhető (Gergely 2019).

A konzervativizmus esetében ideértjük a forradalmak elvetését, a liberalizmus bírálását, a szabadverseny vitatását, a társadalmi egyenlőtlenségek elfogadását, a tapasztalati alapokon való gondolkodást, a hagyományelvűséget vagy tradicionalizmust, az organikus társadalom felfogást, a politikai szkepticizmust, valamint a tekintélyelvűséget, közösségtudatot és a pozitív szabadság hangsúlyosságát (Bihari 2013). Itt fontos kiemelni, hogy a hazai konzervativizmus is rendelkezik sajátosságokkal, hiszen a XIX. századi „Magyarországon” nem beszélhetünk teljesen egységes irányzatról (Schlett 2010), ugyan az elmondható, hogy a birodalompartiság és a liberalizmus bírálata a legtöbb esetben összeköti az idetartozókat (Béndek 2017 és Tóth 2019). Mindkét fogalom esetében a klasszikus, XVIII-XIX. századi fogalmakkal dolgoztam főként.

POLITIKAI MAGÁNY

Bár politikai magány alatt Széchenyi esetében elsősorban a 1841-es Kossuth-Széchenyi vita lecsengésével kialakult helyzetre szokás hivatkozni (Csorba 1991), először a *Hitel*-ről és akörül kialakult helyzetről írnék pár gondolatot, s csak ezután térnék ki az *A' Kelet Népe* kapcsán is a hasonlókra. A gróf politikai különállását a két irányzat között az alább látható táblázatban leírt ismérvek alapján következtettem a két mű és arra érkező reakciók leírásán keresztül, amely fentebb említettek után a Bihari Mihály által megfogalmazott klasszikus jelzőit tartalmazza az irányzatoknak (Bihari 2013).

1. TÁBLÁZAT

Széchenyire vonatkoztható klasszikus ismérvek a két mű alapján

liberalizmus	konzervativizmus
<i>feudalizmus elvetése</i>	<i>forradalmak elvetése</i>
<i>feudalista társadalom megváltoztatása</i>	<i>liberalizmus bírálata</i>
<i>jogi privilégiumok elvetése</i>	szabadverseny vitatása
jogegyenlőség követelménye	<i>társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása</i>
<i>szabad gazdaság és tulajdonjog</i>	<i>empirista gondolkodás és érvelés</i>
<i>politikai szabadságok elismerése</i>	hagyományelvűség vagy tradicionalizmus
hatalommegosztás követelménye	organikus társadalom felfogás
<i>természetjogok normativitása</i>	<i>politikai szkepticizmus</i>
<i>joguralom</i>	tekintélyelvűség
az individuum hangsúlyossága	<i>közösségtudat</i>
<i>racionalista gondolkodásmódra törekvés</i>	<i>pozitív szabadságkép</i>
negatív szabadságkép	<i>birodalompártiság</i>

Széchenyire egyértelműen vonatkoztható klasszikus jelzők Széchenyire részben vonatkoztható klasszikus jelzők
*saját táblázat

Az 1830-as Hitelre sokan utalnak a magyar liberalizmus alapköveként (Tőkéczi 1993), így Széchenyire, valamint Wesselényire, is gyakran hivatkoznak annak atyjaként, vagy első megfogalmazójaként (Gergely 2019), nem is véletlenül szokás 1830-at gyakran a reformkor kezdeteként jelölni a történelemtudományban. A címe alapján a Hitel főként a században kialakult gazdasági kérdésekkel foglalkozik, ezek közül is leginkább a jobbágyfelszabadítás és a föld jelzálogosításának, avagy az ősiség eltörlésének témáival, itt egyértelműen megfigyelhetők a táblázatban feudalizmus elvetéseként, valamint szabad gazdaság és tulajdonjogként aposztrofált liberális ismérvek. Ám ezt a művet forgatva jóval mélyebb tartalommal, a korabeli magyar viszonyok, főként a társadalom éles, komplex kritikájával találkozik az olvasó (Gergely 2019), a feudalista társadalom megváltoztatásának szándékát idézi s felveti a természetjogok normativitásának érzetét is a szerző. Ezek után nem meglepő, hogy a Hitel feldúlja az akkori közéletet és megosztó véleményeket vált ki a kortársaiból, hiszen a korabeli értelmiség és gondolkodó réteg, a nemesség, és ezzel önmaga kritikája is megfogalmazódik benne (Széchenyi 1830). Az ellentétet csak mélyíti, hogy a gróf e változásokat törvénybe foglaltan kívánja bevezetni, ragaszkodva ezzel a joguralom elvéhez megkérdőjelezi bizonyos jogi privilégiumok jogosságát, valamint elismeri a jobbágyok politikai szabadságát valamilyen szinten sajátjaikkal szemben.

A Hitel neves kritizálója Dessewffy József maga is úgy fogalmaz, hogy nem felrázta, hanem egyenesen túrta a kedélyeket (Dessewffy 1831). A korabeli maradibbként felfogható elit, aki lényegében megelégedett Bécs beolvasztási szándékainak felhagyásával, és Széchenyi közvéleményét tagadhatatlan éket vert a gróf egyértelmű szándéka a helyzet sürgető változtatására (Béndek 2017 és Gergely 2019), vannak, akik úgy értelmezik, egyenesen szembe megy a korában ókonzervatívnak számítókkal (Asbóth 2011). Maga Széchenyi a naplójában említést tesz Metternich reakciójáról is, mikor átnyújtja neki könyvét, aki figyelmezteti „Meg kell önt leckéztetnem... Ön jót és nemest akar... A kormány nem fél a világozástól, de fél a tüztől.” (Széchenyi 1982:630). A vita ki is bontakozik, hisz a Világ, mint reakció érkezik a Taglalatra. Fontos kiemelni, hogy maga Széchenyi is gyakran veszett vállalkozásként értelmezi saját törekvéseit, 1830 május 1-jén például a következőket jegyzi fel naplójába „Magyarország kimúlt. Bármilyen, amit felvirágoztatásáért teszek – olyan, mintha hullát balzsamoznék.” (Széchenyi 1982:636). Ezalapján elmondható, hogy ez a fajta eltávolodás mindkét irányból érzékelhető és valódi.

Az 1841-es Kossuth-Széchenyi vita egyik sarokköveként is emlegetett A' Kelet Népe kapcsán fontos kiemelni, hogy nem ideológiai, sokkal inkább módszertani, kivitelezésbeli különbségeket von a két férfi közt (Csorba 1991). Széchenyi, ahogy azt a Hitelben is kifejti, egy gazdasági alapon álló, jogilag megerősített politikai változást képzel el, ám mindezt felülről építkezően, az arisztokrácia vezetésében (Gergely 2019 és Csorba 1991), hiszen ők rendelkeznek a megfelelő szellemi, politikai és anyagi tőkével ennek kivitelezésére (Széchenyi 1830 és Széchenyi 1982), emiatt is szokás Széchenyire elitistaként hivatkozni, bár jóllehet elitizmusa a liberalizmusból ismert racionális gondolkodásra épül (Bihari 2013), mégis elfogad bizonyos társadalmi és jogi különbségeket.

Ezzel szemben Kossuth egy alulról felfelé építkező, előbb politikai reformokat érvényesítő változást tart ésszerűnek. Mindkét esetben elmondható, hogy a polgári Magyarország megteremtésére törekednek. Széchenyi fogalmazásában „A' magyarság' terjesztésével, mint már fentebb érintém, felette csinnyán kell haladni, 's közneheztes az érte, vagy inkább köz ellenzés, ki bár legtisztább szándékbul is, de olly móddal jár el ezen minden magyarnak legszentebb tisztében, mikép eszközésének nem haladást, ha-nem okvetlen visszahatást kelljen következtetnie.” (Széchenyi 1841:133), amelyre Kossuth a következőként ad választ a Feleletben „...a' szempont, melyből gróf Széchenyi nemzetünk állapotját úgy valamint saját polgári erényének hatását felfogni látszik, csekély nézetem szerint nem helyesen van választva.” (Fébo 1986:16), tehát Széchenyi lényegében egy a korábbinál jóval konzervatívabb szemzőből Kossuth heveségét és forradalmi hangulat keltését kritizálja (Angyal 1907), ezzel magának a liberalizmusnak is valamiféle kritikáját megfogalmazva, és a megfelelő önismeretet hiányolja (Agárdi 2015), mindezt empirista alapokra támasztva; míg Kossuth az ő nézőpontját tartja hibásnak (Csorba 1991 és Fébo 1986). Fontos kiemelni, hogy bár Széchenyi előzetesen kéri kortársai, így Deák és Wesselényi támogatását a vitába való bocsátkozás előtt, ám ezt nem kapja meg, sőt óva intik az ilyesféle szándékaitól (Csorba 1991 és Gergely 2019), tehát maga a gróf tudatában áll a liberális értelmiséggel való nézeteltéréssel a vita előtt, ami a vitára való reakciókon keresztül csak megerősítést nyer. Báró Eötvös József például túlzónak tartja Széchenyi óvatosságát és a következőket írja „Caesartól Napoleonig mind azon nagy egyedek, kiknek nevei a' történet' epocháit jelelik, csak szikrák valának legfelebb, mellyek a' már öszvegyült gyúlananyagot lángba boríták...” (Fébo 1986:258). Elmondható tehát, hogy bár a különbség nem kiváltképp ideológiai hátterű Széchenyi és a korabeli liberális ellenzék

eltávolodása figyelhető meg (Csorba 1991). Maga a gróf így nyilatkozik a történekről „Könyvemnek, a Kelet Népeinek nagy a hatása... igen kapós. Tulajdonképpen senkinek sem tetszik... ahogy megfigyeltem. Ellenben Kossuth fátylaszenét kapott...” (Széchenyi 1982:946) valamint megjegyzi „Úgy tűnik föl előttem, mintha hátat fordítana nekem mindenki” (Széchenyi 1982:947), maga is két pad közt, a sárga-fekete lobogó és politikai radikalizmus között középen érzi magát ebben az időszakban (Angyal 1907).

Széchenyi elmagányosodása egy másik irányból is megközelíthető, arisztokrata neveltetése és fiatalkora felől (Marjanucz 1991). A liberális ellenzék nagyja ugyanis köznemesi származású értelmiségi, az arisztokraták nagyja bécsipárti maradi, vagy az ókonzervatív (Gergely 2019 és Angyal 1907), így ebben is fellelhetjük ideológiai és szocializációs elmagányosodásának okait, hiszen egyik tábor tagjai közé sem illik a gróf efféle háttere teljesen (Csorba 1991).

HEVES BÍRÁLAT, MEGFONTOLT KIVITELEZÉS

A legtöbben Széchenyit a liberalizmus zászlaja alá szokták sorolni (Gergely 2019, Tőkéczi 1993, Schlett 2010 és Marjanucz 1991), sokan a fontolva haladónak értelmezik (Angyal 1907), akadnak, akik a legnagyobb konzervatívként hivatkoznak rá (Béndek 2017) és az is előfordul, hogy a kettő közé gondolják (Asbóth 2011), máig eldöntetlen a kérdés valójában (HVG 2011).

Bár a Kelet Népeben bizonyos Hittelben megjelenő gondolait újraértelmezi a szerző (Marjanucz 1991), a Hittel heves bíráló, normatív hangsúlya és az A' Kelet Népe óvatos megfontoltsága nem áll szemben egymással, hanem kiegészítik egymást. Egyik a helyzet súlyosságát hivatott érzékelteni és mihamarabbi változást siettetet, a másik a súlyos helyzet megfelelő kezelését és a sietség túlzásának intelmét foglalja magába, mondhatni Széchenyi konzekvensen inkonzekvens a változás tempóját illetően, sietni, de nem túlságosan sietni, ezt a középutat igyekszik megragadni.

Politikailag mindkét irányba szkeptikus, ámde a jövő elérésért összefogásra biztat (Széchenyi 1830). A tempó mértékletességével egyszerre jelenik meg a racionalizmus és a pozitív szabadságkép szövegeiben, hiszen a fennálló helyzet mivoltát veszi figyelembe és azon belüli lehetőségeihez mérten igyekszik döntést hozni (Csorba 1991, Pesti 1999 és Asbóth 2011).

ÖSSZEFOGLALÓ

A fentiekből kiindulva Széchenyit leginkább liberális ideológia és konzervatív kivitelezés jellemzi, de a kettő gyakran keveredik műveiben, gondolkodásában és viselkedésében. Egyszerre szorítkozik ki a korabeli politikai közösségekből, s formálja azokat, akar polgári Magyarországot és ragaszkodik bizonyos akadályozó privilégiumokhoz, sietne a változással, de fél a túlzott sietségtől. Nem besorolható egyik irányzat képviselőihez sem egyértelműen, s bár a címben feltett kérdés eldöntendő, most eldöntetlen marad, de reményeim szerint ezen írásom segítségével közelebb kerültünk az igazság megismeréséhez gróf Széchenyi István ideológiai hovatartozását illetően.

IRODALOM

- Agárdi Péter (2015): *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Angyal Dávid (1907): Gróf Széchenyi István történeti eszméi. *Budapesti Szemle*, Franklin-Társulat.
- Asbóth János (2011): *Magyar konservatív politika*. Máriabesenyő, Attraktor.
- Bédek Péter (2017): *Van-e kiút a nemzetből. A magyar konzervativizmus lehetőségei*. Budapest, Kalligram Kiadó.
- Bihari Mihály (2013): *Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Gyomaendrőd, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.
- Csorba László (1991): *Széchenyi István*. Budapest, Officina Nova.
- Dessewffy József (1831): *A "Hitel" című munka taglalata*. Kassa, Werfer.
- Fébbő László (szerk.) (1986): *A „Felelet” és más vitairatok Széchenyi István A' kelet népe című könyvére*. Győr, Széchenyi Nyomda.
- Gergely András szerk. (2019): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Gróf Széchenyi István (1982): *Napló*. Budapest, Gondolat.
- Gróf Széchenyi István (2002): *Hitel*. Budapest, Neumann Kht.
- Gróf Széchenyi István (1841): *A' kelet népe*. Pozsony, Wigand.
- HVG (2011): „Reggel gépolajtól, este szagos víztől csepeg”. *HVG*, 2011 január 13. https://hvg.hu/tudomany/20110113_szechenyi_istvan (legutóbbi hozzáférés: 2021. 04. 29.)
- Marjanucz László (1991): *Változások Széchenyi liberális programjában. Széchenyi István: emlékülés születésének 200. évfordulóján, 22-29.*
- Pesti Sándor (2000): Magyar liberalizmus a XIX. században. *Politikatudományi Szemle* Vol. 9., No. 1.
- Schlett István (2010): A politikai gondolkodás története Magyarországon. Budapest, Századvég.
- Tóth Miklós Bálint (2020): Konzervatíván, Dessewffy, Asbóth, Tisza. Fontolva haladás és demokrácia konzervatív szemszögből. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 29., No. 1., 7-26.
- Tókéczki László szerk. (1993): *Magyar liberalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó.